

Järvafältets Fågelblad

1981 Årgång 15

Utgiven av:
Järvafältets ornitologiska klubb
c/o Nyberg Krysshammarav. 10
171 57 SOLNA

I redaktionen:

Örjan Holm
Roland Jarvad
Göran Lettstrand

Innehåll:

- sid 3. Ordföranden har ordet.
4. Jok-tur i Kenya.
8. Fåglar kring Färnebofjärden 1979-80.
16. JOK-20 ÅR.
18. Hansta-frågan.
21. Vad händer i Dalälvsfrågan?
24. Vitryggiga Hackspetten vid Färnebofjärden.
28. Nördmyrasjön - en pärla?

Fotografiska bidrag:

sid 5. Lejon och Büffel.	foto: Bosse Nyberg
7. Elefanter vid Masai Mara tältplats.	" -"
9. Gråspett vid första häckningen.	" Karl-Erik Fridzén
10. Grågåsa.	" Seppo Haavisto
11. Ejder.	" -"
12. Svarttärna.	" Lars-Olof Johansson
14. Trastsångare.	" -"
15. Videsparv.	" Seppo Haavisto
16-17. JOK-20 ÅR.	" Göran Lettstrand
19. Råbock, Ungen, Marsällspasset.	" Bengt Hedberg.
20. "Kruteken", Hansta.	" -"
22. Gysinge Naturreservat vid Långlådningen.	" Karl-Erik Fridzén
25. Vitryggig Hackspett.	" Gustaf Aulén
26. Vitryggens barkfläckningar efter Björksplintborre.	" -"
27. Bohål, Vitryggig Hackspett.	" -"
28. Nördmyrasjön.	" Göran Lettstrand
30. Större Hackspett.	" Bengt Hedberg

Ordföranden har ordet

Vart har de här senaste tio åren av JOK:s 20-åriga "levnad" tagit vägen? Det kan man som ordförande under den tiden undra. Vad har vi gjort under dessa år? Den största grejen vi (eller Stikkan) hållit på med är ju Dalälven, och på så vis kanske vi förhoppningsvis blir ihågkomna inom svensk natur-skyddshistoria. En annan av våra medlemmar har varit väldigt aktiv inom RÄDDA Järva-projektet och utför ett enormt arbete där. Detta måste vi tacka RC för. Tidigare aktiviteter ser vi ännu spåren av utefter järnvägen mot Uppåla - RÄDDA KAITUM.

Annars är väl det man minns bäst det som hänt sist. Då tänker jag på vår 20-årsfest. Den kommer att gå till JOK:s historia som en av de roligaste sammankomster vi haft, åtminstone om jag har tytt bildredaktörernas belåtna miner rätt. (Jag väntar det värsta.)

Många hade tydligen näsa för att det skulle bli något alldeles extra, och det var verkligen kul att så många ställde upp. På vårt första möte efter denna kväll stod sig trenden. Jag hoppas att vi även i fortsättningen får så många mötesaktiva medlemmar. För visst är det kul att hålla kontakt?!

Hur skall JOK arbeta i framtiden. Skall vi bli en "gubbklubb" som tycker det är kul att träffas med jämna mellanrum och titta på bilder och smacks bort en kväll, eller? Själv hoppas jag att vi även i fortsättningen kan hitta på nya mål att jobba mot, även om det är svårt för många att få tid att engagera sig så som man skulle vilja. Det är förståeligt, eftersom det finns mycket som drar och pockar på intresse. Visst är det svårt att få tiden att rätta till.

Bosse

Jok-tur i Kenya

Äntligen stod vi, 12 st JOK-are, på Afrikas jord efter månaders väntan och förberedelser. En i sällskapet var så exalterad att han döpte Kenyatta airport med sin nyinköpta whiskyflaska Ja, se tokiga turister.

Bilarna avhämtades, stuvades, och så började tre veckors körande, stoppande, backande, ropande, pekande, plåtande och skådande. Ibland var det nästan svårt att komma framåt. Vi hade tur med bilarna, och vi hade egentligen inga andra fel än några punkteringar på hela tiden. Vänstertrafiken, ratten till höger och rattväxeln till vänster behövde lite träning, innan man blev van. Det blev alltid glada kommentarer, när vindrutetorkarna sattes igång, när man skulle växla.

Vi körde direkt (med massor av stopp förstås) till Nairobi National Park. Där fick Lasse Imby verkligen beklännas färg. Med elva skådare med julaften, som pekade åt lika många håll samtidigt och skrek "Vad är det där då? Lasse!! Konstigt att han inte fick snatt. Det fick han aldrig, och redan här i början förstod vi att det var ovärderligt att ha honom med. Han verkade lika entusiastisk som vi för allt som sågs, även om mycket var "gamml skåpant" för hans del. Dessutom hittade han som regel nästan överallt.

Nairobi National Park bjöd på en hel del godbitar, t.ex. Gepard med ungar, tre Noshörningar, för övrigt de enda som sågs på resan, krokodil och en massa fågel. För mig var Sekreterarfågeln en önskan som gick i uppfyllelse.

Det var ett gäng trötta men nöjda skådare som samlades på kvällen och gick igenom artlistan. De flesta med cirka 70 nya arter att försöka hålla reda på och många nya däggdjur.

Nyåret nere i Tsavo blev en upplevelse med "lugnt" tätliv en bit från Kilaguni Lodge. Lägerord och nyårsfirande med ett gäng tyskar och imponerande solosång i kända stugmanér av en av JOE-stugans pålitligaste soloartister. Trots detta fick vi se Great Spotted Genet, Strimmig Hyena och Serval här. Eller var det tack vare? Mångderna av rovis var här liksom överallt, imponerande. Bandspelare var också igång både dag och natt för att locka till oss (nattskräror) eller kolla upp bl.a. cisticolor.

Året började med en kikarmalör. En sådan försvann på en lodge. Det enda vi blev av med under resan. Lodgerna var, om man bortser från den malören, utomordentliga inrättningar. Efter att ha varit ute i dammet sen tidig morgon, var det underbart att utnyttja deras

pooler. Inte var vattnet sig likt efter att 12 st svettiga, lindrigt rena skådare plaskat och lekt en stund. Sen skövlades smörgåsbordet, som var legio till lunch, och vätskebalansen återställdes med öl eller läsk, beroende på vem som hade rattvakt.

Efter lodgernas kulinariska utsvävningar stod man sig bra resten av dagen. Men, det är klart, att inte gick det upp mot uppvärmda vita böner och corned beef utanför tältet i solnedgången. En som var tokig i det, var Henrik. Han försökte överallt i Kenya sprida propaganda för den maträtten, och till överpris byta till sig annat. Så väl ville han.

En annan liten solskenshistoria, kanske månskenshistoria från lodgelivet, hände en kväll då två gick för att bada fötterna i poolen och blev tagna av nattvakten. Det var nämligen förbudet att vistas där efter mörkrets inbrott. Djur av olika slag var ofta framme vid pool-

en. Jag undrar om den skulle bada? Hur som helst, två personer skakade galler i en afrikansk bycell i sina tankar ett tag, innan allt klarades upp.

Amboseli tältplats, en bit från Sirona Lodge, skulle visa sig vara stämningfull. Så här beskriver min dagbok en av nätterna: "Jag sov gott ända till 04.20. RC och jag vaknade av kraftiga ljud utanför tältet. Nyvakna glassningar rörde sig mellan lejon, bufflar och elefanter. Det blev rörelse bland tälten. Konstigt, det var ju bara 18 lejon som gick över tältplatsen och lade sig ca 70-100 meter ifrån oss. Några av oss var ute och tittade på dem i ca 1 timme i månljuset, innan vi gick och lade oss för att sova ett tag till. Vi vaknade i gryningen av att en mjölkur ropade, och medan vi lagade frukost kollade vi på lejonflocken, som var kvar. När två praktfulla lejonhanar rytande anlöt sig till flocken, hade den redan börjat draga sig bort. Vilken natt! Vilken upplevelse! 1 meter från vårt tält hittade vi tassavtryck."

Dagarna försvann fort och efter en första vecka var vi tillbaka i Nairobi för en natts välbehövligt hotelliv, innan vi drog vidare mot Lake Naivasha och tältplatsen vid Safari Land Lodge. Enligt Lasse gav inte sjön så mycket som vanligt p.g.a. högvatten, men alla var nöjda ändå. Hells Gate med Lamngumar och en Sekreterarfågel, som på kort tid tog tre ormar, var nog toppbarnen här.

Nästa anhalt blev Lake Nakuru, där inte alla flamingos var hemma utan i en sjö längre norr ut. Här missade vi för övrigt leopard med ca 1 minut, men hade i stället tur med Svalstjärttagglador och en Bat Hawk över tältplatsen. I terrängen runt sjön låg det många döda Defassa Waterbuck och luktade. Även här var det extremt högvatten och fågellivet inte riktigt likt sig.

Maasai Mara blev nästa spännande upplevelse med mycket djur även på och kring tältplatsen. Elefanter vid tälten, en natt med rytande lejon på ena sidan, hyenor en bit bort på den andra, och hovdjur nervöst springande emellan. Sådana nätter låg man stilla i sovsäcken och lyssnade och tyckte livet var spännande och härligt. Här höll tälten på att brinna upp, medan vi var ute och skådade. Men en gräsbrand hade släckts av några andra campare bara några meter från våra tält. Tur! Precis som vi tycktes ha under hela resan för övrigt.

Maasai Mara tyckte nog de flesta var det bästa stället, framför allt då det gäller fyrfotad djur och naturscenerierna. Intrycket av vildmark var starkt. Här kom idén om hur man skall förvara sig

mot en anfallande elefant. "Busa enot den, rycka tag i snabeln och dra nedåt så att betarna fastnar i marken och bakbenen på så sätt åker upp i luften. Då kan den inte komma vidare. Så enkelt var det!" - Mångderna av djur av olika slag och deras synbarliga fredlighet, fick oss att ovärdera de vilda djuren och tro att mycket av deras vildhet är skapade av troféjägare, som starkt överdramatiserat sina förehavanden i det "Svarta Afrika".

Hela Västantafrika där vi drog fram upplevdes lite som en Eriksgata. Överallt vinkades det, och barnen skrek "Jambo" (hej) och omringade bilarna när vi stannade, och var väldigt nyfikna på oss och våra prylar. Rena julaften när de fick titta i våra kiskare och Novoflexorna - trodde dom att det var kul-sprutor?

Kakumaga Forest, ett underbart ställe, men jobbigt att titta på fågel i. Nackspärr efter allt kollande uppe i träd-kronorna. Här kom bandspelaren väl till pass. Vi hann nog bara nämna av arterna här, innan vi drog vidare mot Mount Elgon - ett annat nytt toppställe i dubbel bemärkelse. Hönungsgrävling och Giant Forest Hog var två roliga obsar utefter vägen ned från toppen, där vi såg Lamngum och Fox Kestrel för att nämna något.

Här fick en bil nog av allt damm, och stack ifrån oss övriga och drog mot kusten och egna äventyr. Vi andra stannade ytterligare en dag här innan vi åkte mot Kongelai Escarpment, efter en välbehövlig hotellnatt med bad och lyx.

Där - i Kongelai - upplevde vi lyxens totala motsats. Torrt, fattigt och det enda ställe vi såg barn med uppsvullda magar. Detta är ett tecken på undernäring och nu upplever de en hungerkatastrof i dessa delar av Kenya, som gränssar till Uganda. Tältplatsen här var på en jordig, hård plan framför en polistation, med luktsensationer från en toartoalett en bit ifrån oss. Dåligt med vatten, lika med dålig hygien, varmt och dammigt under dagen gjorde att vi milt sagt kände oss skitiga, när vi kröp till kojs.

Ny hotellnatt och bad förvandlade oss till 'människor' igen, innan vi fick en 'damndag' till. Vi åkte mot Elgeyo Escarpment, genom denna och vidare mot Lake Baringo. Många stopp utefter vägar, mycket fågel med många nya arter, varmt och skitigt, törstigt, ombyggnad av serpentinvägar för att mötande trafik skulle kunna komma förbi och en lång dag, innan vi kom fram till Lake Baringo

Lodge, som var ett litet paradiset, och med en fin tältplats med duschar alldeles intill. Ölen i Lodge-trädgården var nog den godaste på hela resan, och midnatten efter tältlagningen och ombyte av kläder var litet av en dröm.

Tyvärr hade vi inte nog med tid här. Två dagar till skulle inte ha blivit långtråkiga. Massor av nya arter i omgivningarna och t.ex. fyra nya vävare på fågelmatbordet vid Lodgen.

Men resan började lida mot sitt slut, och en lång transport mot Safari Land Lodge för övernattnings hade vi framför oss, innan vi åkte över Aberdare till Nairobi. Sista natten slog vi runt och froterade oss med pepparkakor på en nattklubb, innan det var dags för en cirka 50-gradig temperaturskillnad, när vi landade hemma i Sve-dala igen.

Så var den drömmen slut.

Bosse

Fåglar kring Färnebofjärden 1979-80

Eftersom manus-deadline för detta jubileumsnummer sattes till 1 november, omfattar rapporten endast de fåglar som setts t.o.m. augusti 1980. Som framgår nedan var de dock inte så få. I själva verket framstår 1979 och 1980 som två mycket goda år med en mängd intressanta rapporterade observationer från trakten kring Färnebofjärden.

Några höjdpunkter:

- + 1200 rastande sångsvanar vid Fångsjön-Laggarboån 14/4 -79. Självfallet rekordantal.
- + Den efterlängtdade första häckningen av gråspett -79 samt de tre paren av samma art under häckningstid -80.
- + Kornknarrinvasionen i juni -79, då arten hördes på minst 6 lokaler kring Färnebofjärden.
- + Den minnesvärda nattvandringen runt Nordayrasjön 15/6 -79 med kornknarr, småfläckig smughöna, hornuggla, jorduggla, trastsångare, kärresångare, flodsångare. De tre sistnämnda nya för Färnebofjärden.
- + Nattkonserten vid Stordån 23/5 -79 med samtidigt spelande slagugglepar, dvärgbeckasin, nattskärre och näktergal!

+ De många udda observationerna i Tinäsoområdet -79. Förutom nattskärre och näktergal även bl.a. dubbelbeckasin, berguv, svarttärna, sommargylling och häckande mindre flugsnappare.

+ Den sjungande videsparven i Tinäsoområdet 16-26/6 1980.

På den negativa sidan står att 1979 var ett utomordentligt dåligt och 1980 ett halvdåligt snagar- och därmed uggleår, samt att vitryggpopulationen 1979-80 tycks vara kvar på samma låga nivå som 1977-78 - bara ungefär hälften av stan-
nen 1975-76.

Nya arter för Tinäsoområdet blev svärta (-80), salskrake (-79), svarttärna (-79), sommargylling (-79), näktergal (-79) och videsparv (-80). Nya häckarter var kaja (-79) och mindre flugsnappare (-79).

Nya arter för Färnebofjärden blev ejder (-80), kustpipare (-80), brun glada (-80), flodsångare (-79), trastsångare (-79), kärresångare (-79) och videsparv (-80). Nya häckarter var grågås (-80), blå kärnhök (-79), gråspett (-79) och mindre flugsnappare (-79).

Sammanlagda antalet observerade arter är nu 181 i Tinäsoområdet och 212 vid Färnebofjärden.

Artlista

Smålön - 2 ex flög över Torrön mot Söter 5/9 -80 (GA). Fjärde observationen vid Färnebofjärden.

Storskarv - 1 ex vid Sjöforsen 1-2/3 -80 (CG, HJ, KJ).

Häger - Kolonin vid Hedesundafjärden hade vuxit till 11 bon 1980. 17 ungar ringmärktes i juli (LG). Även vid Färnebofjärden har ett ökat antal observationer gjorts under senare år, och arten får nu betraktas som regelbunden besökare i juli-sept.

Vit stork - 1 ex höll till vid Stalbo, 7 km SO Tärnäs, 26-28/6 -80 (HJ).

Mindre sångsvan - 1 ex låg i Istasjön 19/4 -79 (SW) samt 3 ex i Kallviken 1/5 -79 (K-EF). Arten är sannolikt regelbundet förekommande i sångsvanflockarna.

Sångsvan - Antalet rastande våren 1979 blev rekordartat stort. 14/4 inräknades inte färre än 1200 ex vid Flingsjön - Laggårboån - Istasjön (SH). Våren -80 någs som mest ca 500 ex 13/4 (SH).

Grågås - Ett häckfynd - det första i trakten - gjordes vid Pinnäset i Hedesundafjärden i början av maj 1980 (AL). I övrigt noterades 1 ex vid Gysinge 13/4 -79 (BR), 2 ex vid Laggårboån 14/4 -79 (SH), 2 ex vid Vedön 4/4 -80 (GA, SH), 3 ex vid Nordmyrasjön 26/4 -80 (TF), 3 ex vid Vinön 4/5 -80 (SH, ÖH) samt 2 ex vid Gävan, Gysingedeltat 18/5 -80 (LP, SH).

Flåsand - En ♀ med kull observerades i Nordmyrasjön 15/6 -80 (RC). Detta är det andra häckfyndet vid Färnebofjärden. I Nordmyrasjön syntes också 3 par 24/5 -79 (LH), 3 ex 3/6 -79 (K-EF, SH), ca 20 ex 10/5 -80 (SH) samt 1 ex 27/7 -80 (SH). Ett par ♂♀ låg i Lillån 11/5 -80 (SH).

Stjärntand - 3 ex, 2 ♂♂ 1 ♀ i Nordmyrasjön 4/5 -80 (ES).

Årta - I Nordmyrasjön syntes 2 ex 3/6 -79 (K-EF, SH), 1 ex 28/5 -80 (RC, SH) samt 1 ex 27/7 -80 (SH). I övrigt hördes 1 ♂ vid Laggårboån 16/6 -79 (LW, SH) samt syntes 2 ♂♂ 1 ♀ vid Ingbo 13/5 -79 (LI).

Skedand - 1 ♂ i Tiasjön 20/5 -79 (RC, SH) - det andra fyndet i Tinäsoområdet. I övrigt 1 par ♂♀ i Edsviken 14/7 -79 (CG), 1 ex i Nordmyrasjön 29/7 -79 (RC, SH), 1 par ♂♀ i Istasjön 19/4 -80 (K-EF), 1 par ♂♀ i Nordmyrasjön 10/5 -80 (KS) samt 5 ex i Nordmyrasjön 28/5 -80 (RC, SH).

Ernan - 4 ex vid Gysinge 13/4 -79 (BR), 2 ex i Nordmyrasjön 26/5 -79 (RC, SH) samt 2 ex i samma sjö 4/5 -80 (KS).

Figg - Ett 10-tal ex i Nordmyrasjön 10/5 -80 (KS).

Sjööorre - 8 ex i Edsviken 23/4 -79 (HD).

Svärta - 10 ex flög längs Storån 17/5 -80 (BR). Ny art för Tinäsoområdet och det andra fyndet vid Färnebofjärden.

Ejder - En ♂ låg utanför Sandön 25/5 -80 (HW, SH). Ny art för Färnebofjärden.

Balskrake - 1 par ♂♀ i Storån 18/4 -79 (SW). Ny art för Tinäsoområdet. I övrigt 1 par ♂♀ i Nordmyrasjön 29/4 -79 (LH), 1 par ♂♀ vid Storån, Gysinge 6/5 -79 (IP), 2 ♀♀ i Istasjön 28/4 -80 (CG) och 1 ♂ vid Gysinge 3/5 -80 (CG).

Storskrak - En flock om ca 400 ex i Gysingedeltat 10/11 -79 (AT, SH).

Havsörn - 1 subad. fågel vid Storån 6-7/6 -79 (K-EF, SH, WJ) och 16/5 -80 (LJ, LI). I övrigt minst 2 ad. ex i Gysingetrakten frekvent mellan 19/10 och 30/12 -79 (K-EF, SH n.fl.).

Brun kärrhöck - En art som ses allt oftare vid Färnebofjärden. 1979 rapporterades 5 (2 från Tinäsoområdet) och 1980 7 observationer (SH n.fl.). ♂♀ sågs 31/5 -80 vid Laggårboån (RC) och 26/7 -80 vid Nordmyrasjön (SH).

Blå kärrhöck - Ett par gjorde häckningsförsök vid Nordmyrasjön våren 1979.

Häckningen spolerades sannolikt av högt vattenstånd (LH). Under häckningstid sågs dessutom 1 ♂ vid Ingeborghammar 9/6 -79 (AT, SH), en ♀ vid Nordmyrasjön 4/5 -80 (SH, ÖH) samt en ♂ vid Skäråsjö 21/7 -80 (TS).

Brun glada - 1 ex flög över Jordbärsåmuren i juni -79 (L-CB). Ny art för Färnebofjärden.

Fjällvråk - En sommarobservation gjordes vid Täljkniven 4/6 -79 (K-EF, SH).

Kungsörn - 1 ex vid Kålfors 14/10 -79 (RC), 1 ex vid Ekedal 20/10 -79 (GA, SH), 2 ex vid Sjöforsen 30/12 -79 (HJ, K-EF, SH), 1 ex vid Tiasjön 3/2 -80 (AT, LH, SH), 1 ex vid Koverstamytten 10/2 -80 (LP, SH), 1 ex vid Lindebergsmossen 15/3 -80 (HS n.fl.) samt 1 ex på Torrön 24/3 -80 (MvK, SH, UK).

Tornfalk - 1 ex vid Ingbo 25/3 -79 (MvK n.fl.). En art som inte förefaller kunna återhämta sig i trakten.

Stenfalk - 1 ex vid Tisjön 19/4 -79 och 3/4 -80 (SJ), 1 ex vid Ingbo 1/5 -80 (SH, ÖH) samt 1 ex vid Gysinge 1/3 -80 (CG).

Jaktfalk - 1 ex observerades vid Sjöforsen 2/3 -80 (HJ, KJ).

Orre - En rekordflock om ca 50 ex sågs vid Ångsön 3/2 -80 (AT, LH, SH).

Vattenrall - 1 ex spelade i Nordmyrasjön i slutet av maj -80 (SH m.fl.).

Småfläckig munphöna - 1 ex spelade i Nordmyrasjön 15/6 -79 (BA, SH) och 2 ex vid Laggårboån 31/5 -80 (RC).

Kornknarr - Stor invasion av arten i maj-juni -79; 1 ex vid Ingbo 24/5 och 14/6 (LH, SH m.fl.), 1 ex vid Ista 10/6 och 15/6 (AT, SH), 1 ex vid Nordmyrasjön 14-15/6 (SH m.fl.), 1 ex vid Ön 16/6 (BA, SH) samt 1 ex vid Norrån och 1 ex på Mattön "i juni" (IF). 1980 hördes 1 ex vid Villingen 29/5 (SH, RC).

Ljungpipare - 32 ex rastade vid Gåddajö mosse 12/5 -80 (HJ).

Kustpipare - Sammanlagt ca 100 ex flög över Källbergestorp 8/6 -80 (BF, HJ, KJ). Ny art för Färnebofjärden.

Brushane - 1 ex vid Gysinge herregård 4/9 -79 (CG).

Dvärgbeckasin - En spelande fågel hördes över Östasjön så sent som 3/6 -79 (K-EF, SH). Eventuellt häckar arten i Tinäsoområdet.

Dubbelbeckasin - 1 ex satt på vären (1) nära Alderbäckarör 13/5 -79 (HS).

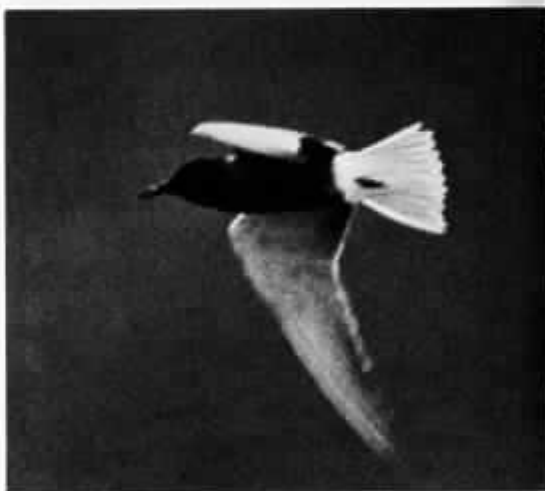
Småspov - 2 ex över Stortegarna 13/5 -79 (LI), 1 ex över Östaviken 19/8 -79 (AT, SH), 1 ex över Bergsöholmen 10/5 -80 (SH, WJ) och 1 ex över Storån 26/5 -80 (HW, SH).

Rödbena - 1 ex hördes vid Laggårboån 31/5 -80 (RC).

Roskarl - 1 ex i fisktärneloni nära Sissuddarna 25/5 -80 (HW, SH). (På samma ställe noterades ett par ♂ ♀ 6/6 -75.)

Silltrut - Ett par häckade 1979 och 1980 (liksom även 1978) på ett mindre stengrund i Hedesundafjärden utanför Hede (LG).

Skråttärna - 2 ex i Nordmyrasjön 24/5 -79 (LH).

Svarttärna - 1 adult fågel vid Storåns mynning 19/8 -79 (AT, SH). Ny art för Tinäsoområdet.

Berguv - En ihärdigt ropande fågel hördes vid Storån 7-8/4 -79 (HE, SH). Andra fyndet i Tinäsoområdet under 1970-talet.

Sluggla - 1979 var ett utomordentligt dåligt och 1980 ett dåligt år för arten. 1979 konstaterades ingen lyckad häckning, 1980 endast två, i hela området kring Färnebofjärden. Alla presumtiva häckplatser har dock inte kontrollerats under 1980 (SH m.fl.).

Hornuggla - Trots att 1979 var ett så ueelt magårår lyckades ett par hornugglor få ut en ungvull vid Gåddajö. Flera pipande ungar hördes här 15/6 (BA, SH). 1980 hördes en tutande fågel vid Ekedal 5/4 (HS, LI).

Jorduggla - 2 ex vid Kyrkstigens spång n. Nordmyrasjön 1/5 -79 (HJ, K-EF) och 1 ex på samma plats 15/6 -79 (BA, SH).

Päruggla - 1979 inrapporterades knappast en enda ropande pärluggla från Färnebofjärdsområdet. 1980 hördes ett "normalt" antal. Då gjordes även två bofynd - vid Ista (BR) resp. Braxenviken (SH).

Nattakärva - 1 ♂ spelade vid Storån 23/5 -79 (RC, SH m.fl.), en ♀ sågs på Mattön, Gysinge i slutet av juni -79 (CG) och ett par genomförde en lyckad häckning på åsen vid Tärnåjö -80 (HJ).

Gråspett - 1979 konstaterades den första häckningen vid Färnebofjärden. 1980 var denna häckplats övergiven, men per av gråspett konstaterades nu istället på 3 andra lokaler. Ett av paren gjorde två, uppenbart misslyckade häckningsförsök (SH, m.fl.). I övrigt sågs ensamma gråspettar i Tinäsoområdet vid tre tillfällen 1979 och två tillfällen 1980 (SH m.fl.). En ♂ höll till vid mat-

bord i Gysinge från mitten av januari till början av april (IF m.fl.). Om stammen verkligen ökar eller om de mer frekventa iakttagelserna bara beror på tillfälligheter är ännu svårt att säga.

Vitryggig hackspett - Omfattande inventeringsinsatser gav endast 6 häckningar 1979 och 4 1980. Dessutom sågs par eller enstaka fåglar under häckningstid på ytterligare 3 platser 1979 och 5-6 platser 1980 (SH m.fl.). Den nedgång från nivån under 1970-talets första hälft som konstaterades 1977 och 1978 har således bekräftats. Stammen är numera bara hälften så stor som under toppåren (se även särskild artikel i detta nummer).

Trädlärika - 1 ex flög över Fängejön 1/4 -79 (LI) och 1 ♂ sjöng över Pinnbäckshygget vid Storån 17/5 -80 (HI).

Rödstrupig piplärika - 1 ex flög över Ljusbäck 2/9 -79 (SH).

Näktergal - Såväl 1979 som 1980 hördes avsevärt fler näktergalar än tidigare år. 1979 hördes sjungande fåglar vid Storån 23/5 (RC, SH), 24/5 ev. 2 ex (HW) och 6/6 (RC, SH), vid Fängejön 15/6 (CG, IP), vid Ön 16/6 (BA, SH) samt vid Skekarsbo "i juni" (HJ). 1980 sjöng minst 3 fåglar vid Nordmyrasjön 15/6 (RC) samt 1 vid Ingbo 7/6 (SH) och 1 vid Fängejön 7/6 (SH).

Blåhake - 1 ex hittades död i Östa 25/5 -79 (HJ) och 2 ex sågs vid Nordmyrasjön 16/9 -79 (HJ, ÖH).

Grishoppångare - Ovanligt många, minst ca 10, sjöng vid Nordmyrasjön 1980. I övrigt hördes 3 ex vid Stortegarna 24/5 -79 (RC, SH), 2 ex vid Lillån 26/5 -80 (HW, SH), 1 ex vid Stadarna 27/5 -80 (RC, SH) samt 2 ex vid Laggårboån 30/5 -80 (RC, SH).

Flodsångare - 1 ex sjöng vid Ulebo, Nordmyrasjön 15/6 -79 (BA, SH) och 1 ex vid Österbo, Nordmyrasjön 19-23/7 -80 (HJ). Ny art för Färnebofjärden.

Härrsångare - 1 ex sjöng vid Ljusbäck 14-22/6 -79 (SH m.fl.). Ny art för Färnebofjärden.

Trastsångare - 1 ex sjöng i vassrugge vid Nordmyrasjöns utlopp 15/6 -79 (BA, SH). Ny art för Färnebofjärden.

Gransångare - Ovanligt många hördes våren 1980, bl.a. 4 sjungande långa Lillån-Storån i början av juni (K-EP, RC, SH).

Mindre flugsnappare - Ett par utade utflugna ungar vid Lillån 15/7 -79 (HD, LS). Ny häckfågel för Tinäsoområdet och Färnebofjärden. På Storån vid Gysinge sjöng en utfärgad ♂ 22/5 -79 (RC, SH) samt sågs en intensivt varnande dito 1/7 -79 (LI). Även här kan således häckning ha skett.

Sommargylling - En sjungande subad. fågel vid Lillån 7/6 -79 (K-EP, SH, WJ). Ny art för Tinäsoområdet.

Kaja - Ett par häckade på Bergaholmen -79 (SH). Ny häckfågel för Tinäsoområdet.

Råka - 1 ex vid Ingbo i april -79 (SH) och 1 ex vid Gysinge 23/3 -80 (MvK, SH, UK).

Steglits - Ca 10 ex vid Ekedal 30/8 -79 (RJ) och 1 ex vid Ljusbäck 27/4 -80 (TF).

Hämling - 1 ex flög över Täljkniven 20/10 -79 (GA, SH).

Bindalkorsnäbb - 1 ex sågs vid Ekedal 13/11 -79 (GA) och ett par ♂ ♀ vid Källberg 26/4 -80 (KJ, SvH).

Stenkniäk - 1 ex vid Storån, Gysinge 19/4 -79 (SJ) och 1 ex vid Koversta gammelby 2/6 -80 (SH).

Lappparv - 1 ex flög över Tisjön 19/4 -79 (SJ).

Videsparv - 1 sjungande ♂ hördes i Tinäsoområdet 16-26/6 -80 (BE m.fl.). Ny art för Tinäsoområdet, Färnebofjärden och Västmanland.

AL	Allan Lundin	LG	Lars Gustavsson
AT	Anders Turesson	L-GB	Lars-Gunnar Bråvander
BA	Björn Ahlbom	LH	Lars Helleqvist
BE	Bo Eriksson	LI	Lars Imby
BF	Bernt Färneby	LS	Lars Svensson
BH	Bo Hellberg	LW	Lennart Wahlén
BR	Bo Ringqvist	MvK	Magnus v. Krusenstierna
CG	Christer Gunell	RC	Ronny Carlsson
GA	Gustaf Aulén	RG	Rolf Gäfvert
HD	Håkan Delin	RJ	Roland Jarved
HE	Henrik Ekman	SH	Stig Holmstedt
HJ	Henrik Johansson	SvH	Sven Hagman
HS	Holger Stenasson	SJ	Stig Jacobsson
HW	Henrik Waldenström	SW	Sören Wulff
IP	Ingeborg Forsberg	TF	Täby fältbiologer
K-EP	Karl-Erik Fridsén	TS	Tommy Söderberg
KJ	Kjell "Mårsta" Johansson	UK	Ulf Karlsson
KS	Kent Söderberg	WJ	Wolf Jenning
LF	Lars Frankenberg	ÖH	Örjen Holm

Tok 20 år

Hansta-frågan

Sorg, vrede och hat är kanske inte lämpligast tänkbara känslor för en skribent i en jubileumskrift. Ändå är det just så man som JOK-are känner inför det dystra faktum att "dom jäv-larna har tagit Hansta".

Järvafältet är som bekant JOK:s vagga, och det är här många av medlemmarna fått sitt intresse för och grundläggande kunskaper i ornitologi. Men Järvafältet har för många även starkt bidragit till den ekologiska helhetsyn och den kunskap om hur naturvårdsfrågor drivs i samhället, som är nödvändig i allt naturvårdsarbete.

JOK har tillsammans med fältbiologer och andra genom ett omfattande inventeringsarbete i stor utsträckning lyckats sprida kunskaper om Järvafältets naturvärden till "vanligt folk". Idag förnekar inte ens exploaterarna Hanstas naturvärden.

Aktion Ridda Hansta

Då jag antar att bakgrunden i Hanstafrågan är bekant för de flesta JOK-are, tänker jag här istället berätta lite om Aktion Ridda Hanstas arbete. Aktionen bildades strax efter det att köpeavtalet offentliggjorts. Syftet var att få allt motstånd mot försäljning och exploatering av Hansta att samverka. Det var i första hand ideella föreningar som

SNF, fältbiologer, Friluftsrådandet, Föreningen Ridda Järvafältet, JOK m.fl., men även de politiska partier som motsätter sig bebyggelsen anslöt sig. Samarbetet gick en smula trögt i början. Val av strategi och arbetsformer, samordning mellan de ingående föreningarna och liknande saker tog några veckor att ordna. Förödande lång tid med tanke på att vi endast hade en och en halv månad på oss. Ju mer fullmäktigedebatten i Sollentuna den 20 oktober närmande sig, desto mer väloljat blev emellertid vårt maskineri.

ARH:s strategi har varit att på lämpligt sätt visa upp den starka opinion mot bebyggelse som finns hos människorna i Sollentuna och på norra Järvafältet. Därmed trodde vi oss ha möjlighet att påverka några av de politiker som blivit överkörda av sina egna partiledare. För att få fram opinionen var det nödvändigt att vi började synas på gator och torg, i bostadsområden och i massmedia. Vi beslutade därför att anordna flera demonstrationer och politiska möten, samt att starta en namnsamling på offentliga platser och medelst dörrknackning.

En affischtidning producerades i rasande fart och distribuerades till alla Sollentunas och de flesta av norra Järvas hushåll. Tidningen, i vilken JOK-

are svarade för hela bildmaterialet, togs mycket väl emot på de flesta håll, och bidrog troligen i stor utsträckning till att namnsamlingen blev så framgångsrik. Att den var verkligt bra och farlig för motståndarna visades av att moderaterna i Sollentuna kände sig tvungna att trycka upp ett flygblad, där man på ett mycket klumpigt sätt och med diverse slag under bältet försökte argumentera mot tidningens innehåll.

Massmediakontakterna fungerade i huvudsak över förväntan. Morgontidningarnas förortabilagor innehöll under denna tid en stor mängd inlämnade och artiklar om Hansta, de flesta mot exploatering. DR tog upp frågan på ledarplats vid ett par tillfällen. Aktionen fick sändningstid i närradion, både lokalradion och riksradion innehöll inslag om Hansta. TV-2 sände ett inslag där ARH:s åsikter gavs stort utrymme.

Sammantaget gjorde dessa saker att de flesta invånarna i såväl Sollentuna som på norra Järva intresserade sig för och tog ställning i Hanstafrågan. När namnsamlingen avslutades hade vi lyckats samla ihop 10.500 namnunderskrifter på 2-3 veckor. Om det varit folkröstning istället för fullmäktigedebatt i Sollentuna den 20 oktober, skulle Hansta riddats undan försäljning med god marginal.

20 oktober

Efter en demonstration utanför kommunalhuset, begav sig ett par hundra demonstranter in för att lyssna på debatten. Endast ett fåtal fick plats på läktarna, dit socialdemokraterna i förväg kommanderat en samling grönade kämpar från arbetarrörelsens barndom. Reaktionen av demonstranterna fick stående i korridorerna avlyssna sina folkvalda.

Vi visete på förhand att alla försök att påverka exploateringspartiernas politiker hade misslyckats. Utsikterna var alltså små att få ens en bordläggning till stånd.

I själva debatten bröts för första gången offentligt exploateringssidans argument om ekonomi och bostadsbyggande mot våra. Hanstasäljarna kunde ju inte gärna förneka natur- och rekreationsvärdena. Inte heller lyckades de särskilt väl besöta våra argument om alternativ till utbyggnad just i Hansta, eller anklagelserna om att affären skötts odemokratiskt. Två JOK-medlemmar - Lilian Novak och Margareta Malmberg - svarade för lysande inlägg, där övriga fullmäktigeledamöter och åhörare fick en lättfattlig lektion i ekologi från globalt perspektiv till mikromiljöer under ekarnas kronor. Åhörarna förstod, vilket framgick av applåderna, men knappast exploateringspartiernas ledamöter. Vare därmed nog sagt om dessa människors fattningsförmåga.

Mot slutet av debatten var M:s, S:s och P:s argument fullständigt slagna i spillror. Kvar stod endast det faktum att Sollentuna får 38 milj. för affären, men att man inte alls tänkt på eventuella kostnader för kommunen som de 17.000 nya grannarna kan komma att förorsaka. Vi började så smått hoppas att detta plus den stora folkliga opinionen skulle trängit in i några ledamöters medvetande så mycket, att de åtminstone kunde kosta på sig en månads extra betänketid. Besvikelsen blev fruktansvärd, när omröstningen visade, att inte en en-

da vågade rösta mot sina egna partier. Trots allt vårt mödosamma arbete, trots alla välgrundade argument, trots denna enorma orättvisa mot en stor opinion, lyckades vi bara sprida lite grus i makthavarnas maskineri. Det kändes ungefär som när man i barnsåren plötsligt och oväntat slant med foten på cykelpedalen.

Fullmäktigebeslutet i Stockholm blev en ren formsak. De satta miljöförstörarkompanjonerna S och M har där en betryggande majoritet, och det är knappast att vänta att dessa politiker, som i många fall inte vet var Hansta ligger, skulle vilja bevara området.

Vi kommer självfallet att fortsätta att klämma för Hansta med de medel som nu står till buds. Vil medvetna om att för varje förlorad delstrid blir möjligheterna allt mindre. Paradoxalt nog, eftersom opinionen för att bevara Hansta hela tiden stärks.

RC

Vad händer i Dalälvsfrågan?

Under hösten 1979 har det inträffat två efterlängtnade händelser av stor betydelse för naturvärden vid nedre Dalälven. Länsstyrelserna och SNV har blivit klara med sitt förslag till naturvärdenplan för nedre Dalälvsområdet och länsstyrelsen i U län har arbetat fram ett förslag till naturreservat i Tinnsområdet. Båda förslagen har varit ute på remiss till den 31 december 1980 (kommunerna har dock fått två månaders längre remisstid för att kunna läsa övriga svar och få ett bättre underlag för sina ställningstaganden).

Naturvärdsplanen

Naturvärdsplanen omfattar hela Älvsområdet från Avesta till mynningen och följer ifråga om uppläggningsen SNV:s "Naturvärdsplan - riktlinjer för redovisning på karta och i text". Den anger för varje objekt

- + vilka typer av naturvärden som finns t.ex. zoologiska, botaniska eller geovetenskapliga
- + områdets naturvärdesvärde i en tredrig skala där klass I innebär riksintresse, klass II regionalt intresse och klass III lokalt intresse.

+ vilken anspråknivå naturvärdsintresserna har på området. "Högre" anspråknivå innebär att naturvärden önskar bli primär markanvändare, medan "lägre" anspråknivå innebär att naturvård skall vara en av flera nyttjandeformer.

Till naturvärdsplanen hör ett åtgärdsprogram där det dessutom redovisas

- + förslag till säkerställandeåtgärd, t.ex. naturreservat (NR), naturvärdsområde (NVO) eller samrådsområde (SRO)
- + avftet med säkerställandet
- + tidskade för genomförandet i en tredrig skala. Skede I innebär att säkerställandeprocessen bör ha inletts inom 2-3 år. Skede II och III är inte kopplade till några särskilda år utan anger bara en tidsföljd.

Naturvärdsplanen inklusive åtgärdsprogrammet saknar en del information som behövs för att det skall vara möjligt att avgöra om de föreslagna åtgärderna innebär fullrott skydd för de olika områdena. Den informationen får man inte förrän förslaget till reservatsbestämmelser och skötselplaner lagts fram. Inte desto mindre är naturvärdsplanen ett synnerligen viktigt dokument som blir styrande för myndigheternas framtida naturvårdsarbete vid älven.

I redovisningen är älvsområdet indelat i 79 objekt av mycket varierande storlek, från Oxholmen vid Folkärna om ett 10-tal hektar till Tinäsoområdet om ca 2000 hektar. Av objekten är 42 placerade i klass I, d.v.s. riksintresse, 22 i klass II och 15 i klass III. 32 objekt har fått "högre" och 42 objekt "lägre" anspråksnivå (ingen anspråksnivå anges för de 5 befintliga naturreservaten). 19 objekt föreslås bli nya eller utvidgade NR, 4 objekt NR eller NVO, 3 objekt NVO eller SRO, 7 objekt SRO, 3 objekt SRO samt dessutom utrustade med s.k. "naturvårdsinriktade skogsbruksplaner" (NISF) och 19 objekt utrustade med enbart NISF. För ett 10-tal objekt föreslås inga åtgärder alls.

I stort sett hela området kring Färnebofjärden och Övre Hedesundafjärden -

det område som SNF tidigare föreslagit som nationalpark - föreslås skyddat som naturreservat eller - i några delar - som naturvårdsområde. Större reservat föreslås också bl.a. i Båtforsområdet och kring Bredforsen-Kågbogrenen.

I det stora hela är förslagen bra, men det finns naturligtvis en hel del detaljer att anmärka på. I SNF:s remissvar på planen föreslås bl.a. att anspråksnivån höjas för en rad objekt, i huvudsak sådana som består av våtmarker och smärre skogspartier. I sådana områden kan ju flera nyttjandeformer - med t.ex. avverkningar och dikningar - knappast tillåtas utan att områdets naturvärden helt utsläcks. SNF förutsätter i sitt remissvar att "högre" anspråksnivå innebär att skogsbruk annat än i skötselavfete inte skall fö-

rekomma. Samtidigt anser föreningen att "lägre" nivå måste innebära betydligt större naturvårdshänsyn än de som föreslås i planen. SNF är mycket skeptisk till den omfattande användning av NISF som föreslås. NISF går inte längre än skogsvårdslagens tillämpningsanvisningar, vilket är helt otillräckligt. NISF kan inte heller göras juridiskt bindande och ger således inget egentligt skydd.

Ifråga om genomförandetiden vill SNF lägga i stort sett alla förordnanden vid Färnebofjärden i skede I. Målsättningen bör vara att hela Färnebofjärdsområdet betraktas som ett reservat, eventuellt nationalpark.

Tinäsoreservatet

Det nu föreslagna reservatet omfattar i stort sett områdets alla våtmarker samt de i och kring dessa belägna skogsklädda fastmarkspartierna. Totalt innefattar det ca 1300 hektar produktiv skogsmark, av vilken dock 275 hektar redan tidigare inköpts och 33 hektar finns inom det nuvarande domänreservatet Ångsön-Hästholmen. Utvidgningen är således cirka 1000 hektar, av vilka cirka 800 hektar utgör del av de 1300 hektar på domänverkets mark som nu utgör interimistiskt naturreservat. SNF:s uppfattning är att länsstyrelsens förslag är både konsekvent och genomarbetat. I en senare etapp bör det dock övervägas om inte även skogen kring Svarthällsvägen borde inkluderas i reservatet. Efter som reservatsgränsen blir så flyddig är

det också viktigt att skogsbruket förmå till ordentliga hänsyn i reservatets närömråden. Här måste man undvika dikning av våtmarker, gödning, användande av kemiska preparat och inplantering av främmande trädalag. Man måste vid avverkning lämna upp vuxna lövbestånd, väl tilltagna kantzoner mot vatten och våtmark samt överståndare av tall och större lövträd. Hyggestorleken måste också begränsas och viss överhållning av bestånden tillåtas.

Framtiden

Även om de framlagda förslagen till naturvårdsplan för nedre Dalälven och naturreservat för Tinäsoområdet innebär stora framsteg är loppet långt ifrån kört ännu. Vi kan räkna med ett fortsatt motstånd från markägarehåll, speciellt från domänverket. Vi måste övertyga kommuner, länsstyrelsers styrelser och i värsta fall också regeringen (markägarna kan överklaga) om att skyddsåtgärderna behövs. Det återstår också ett oändligt arbete när det gäller att skynda på länsstyrelserna att genomföra förslagen och likaså när de allmänna formuleringarna i naturvårdsplanen skall omsättas i konkreta reservatsbestämmelser och skötselplaner. Alla är välkomna att göra sin insats i de olika arbetsgrupper som jobbar med Dalälvafrågorna!

Stig Holmstedt

Vitryggiga hackspetten vid Färnebofjärden

armorgen. Efter en klar och kylig natt r det blixtföre och skidorna formligen lyger fram över skaren. Ute från Tijnöns is ser vi solen blåsa sitt röda clot över skogsranden bortom Östanossen. Jrrarna bubblar extatiskt från flera riktningar och på längre avstånd hörs ropen från nyanlända sångsvanar. En spillkråka drar igång sin kulsprutesalva från en torraka på Ökestaholmen och från både Kronholmen och Vargberget svarar större hackspettar med sina korta snärtiga virvlar. Vi hejdar oss ett tag och vilar på stavarna. Var det inte....? Spänt lyssnande. Så hörs den igen, den där karakteristiska långa trumningen som ökar i frekvens men minskar i ljudstyrka mot slutet. Vitrygg! Fastän vi hört och sett den många gånger förut, känns varje möte nästan som det första. Inte så mycket för att fågeln är sällsynt, utan snarare för att den så påtagligt påminner oss om att det trots allt fortfarande - här och nu - finns kvar något av den forntidsnatur som arten kräver för att överleva.

I gångna tiders skogar, där träden fick växa, åldras och dö i en naturlig krets-gång, och där det fanns gott om bark- och vedinsekter, var vitryggen antagligen en vanlig hackspett. I dagens industri-skogar är den däremot en främling, och

det skall till ett landskap på undantag som det vid nedre Dalälven för att kunna undanhålla en stam av arten.

Största stammen i landet

Så sent som på 1950-talet ansågs tyngdpunkten i vitryggiga hackspettens svenska utbredning ligga i Hälsingland. Fågeln var emellertid redan då så sällsynt att mycket få av landets ornitologer kunde skryta med att ha sett den. Vid nedre Dalälven hade P.O. Swanberg funnit en häckning vid Gysinge 1939 och Svante Lundgren sett arten i områdena kring Storfjärden på 1940-talet. 1959 besökte Karl-Erik Fridsén Tinisområdet för första gången. Redan efter några timmars vistelse insåg han att här - om någonstans - borde det löna sig att leta efter vitryggig hackspett. Och mycket riktigt: på morgonen den andra besöksdagen träffade han på en hane som trummade i toppen av en torraka på en mindre myrholme i Lindebergsmossen. Påföljande år fann han en häckning i norra delen av området och under hans - och så smärning- om också alltfler andra ornitologers - besök under 1960-talet gjordes ytterligare några häckfynd. 1972 upptäcktes arten även på Storön vid Gysinge, och 1973 började vi att mer systematiskt leta efter vitrygg både i Tinisområdet

och på andra lämpliga platser kring Färnebofjärden. 1975 gjorde vi en flyginventering av lövbestånden vid nedre Dalälven. Dessa bestånd genomsöktes därefter närmare från marken, framförallt i samband med länsstyrelsernas stora Dalälvsinventeringar 1975-76. Med utgångspunkt från 14 "säkra", 7 "troliga" och 8 "möjliga" häckningar uppskattades nedre Dalälvens vitryggpopulatio 1976 till mellan 20 och 30 par. Med de kunskaper som då fanns om arten hade det svenska beståndet klassats till cirka 50 par. Hälften av landets vitryggar skulle således ha funnits vid nedre Dalälven detta år. Utbredningens centrum konstaterades ligga kring Färnebofjärden och övre Hedesundafjärden, där 11-18 par påträffades.

Stammen varierar

Fr.o.m. 1976 har Färnebofjärdens-övre Hedesundafjärdens vitryggpopulatio kontinuerligt följts upp:

År	"Säker" häckning	"Trolig" häckning	"Möjlig" häckning
1976	11	2	5
1977	4	-	7
1978	5	2	4
1979	6	-	3
1980	4	1	6

1976 förefaller att ha varit ett toppår för arten, och en bidragande orsak till detta kan ha varit den långa serien milda vintrar i början av 1970-talet. De hårda vintrarna under senare delen av decenniet kan antagligen på motsvarande sätt ha reducerat stammen.

Beståndsvariationer är alltså förmodligen normala, men självfallet är det farligt om en isolerad population av en art blir alltför liten. Påglarna får ju då svårare att finna varandra, med följd att det kan bli ojämn könsfördelning, mindre antal genomförda häckningar, mindre antal ungar och på sikt - om inte stammen dött ut av andra orsaker - kan även inaveldepression hota. Ett varnande exempel är den östgötiska mellanspettstammens pågående snabba hårdnär - från 21 individer 1978 till 5 1980.

Ett faktum som är värt att notera är att populationen i Tinisområdet varit tämligen konstant sedan 1976. Orsaken kan vara att området är optimalt, ett "kärnområde" för arten, d.v.s. det område som i första hand besätts av fåglarna.

56 bofynd hittills!

Sedan 1976 har 30 bofynd av vitryggig hackspett gjorts vid Färnebofjärden. Till detta kommer 26 fynd från tidigare år. Totalt har således 56 häckningar konstaterats i området. Motsvarande siffror för enbart Tinäsoområdet är 20, 18 respektive 30.

Fynden kan hänföras till 16 olika lokaler, av vilka 8 ligger i Tinäsoområdet. Därutöver har vitrygg under häckningstid setts på ytterligare 8 lokaler, varav 1 i Tinäsoområdet.

30 av bonan har legat i asp, 14 i al och 12 i björk. 47 bonan har funnits i bestånd av naturskogskarakteristik och 9 bonan på eller i anslutning till hyggen med herbiciddödade lövträd. De flesta av hyggeshäckningarna är från slutet av 1960-talet och början av 1970-talet. Ingen har inträffat efter 1976. Hyggeshäckningarna är dessutom sannolikt överrepresenterade, eftersom de varit avsevärt enklare att upptäcka.

Var och vad äter vitryggen?

Vitryggstudierna har bedrivits inom ramen för projektet hotade hackspettars ekologi vid Sveriges lantbruksuniversitet. En viktig del av dem har ägnats åt att utröna fåglarnas val av näring och teknik att söka föda. Vi har följt näringssökande spettar, märkt näringsträden, markerat hackmärkena på polaroidfoton och senare återkommit med en entomologisk undersökning. Med denna metod har 150 näringsträd i nedre Dalälvsområdet registrerats och undersökts. Under

matningstiden har dessutom ett antal häckningar följts och bland annat har då de matande fåglarna fotograferats vid bohålen. Med hjälp av fotografierna har vi senare sökt fastställa vad för slags byte som fåglarna burit med sig i näbben. 340 matningar har studerats på detta sätt.

Flest näringssök, 32 %, registrerades på björk. Därefter följer asp (25 %), klubb-al (15 %), ek (11 %), sälg (7 %), gråal (3 %), tall (3 %), gran (3 %) och övrigt (1 %). De flesta träden är antingen döda, döende eller har grenar eller stamparter med mullnande ved.

Födosökningstekniken är företrädesvis fläckning av bark genom sneda hack (t.ex. vid sök efter björksplintborre i björk eller alhängeal i al), sylhackning genom fastsittande bark (t.ex. efter björksplintborre och bredhalsad varvflugan i

björk), kilformiga djupa inslag i ved (oftast efter larvgångar av långhornlagar som ryksbock i sälg eller blombockar i björk och al) samt yttlig plockning på bark och ved (efter diverse aktiva insekter och insektslarver).

Kan vi behålla vitryggiga hackspetten?

Näringsstudierna har visat att vitryggen är starkt specialiserad på ved- och barkinsekter och att födan nästan enbart söks på lövträd. Arten är således starkt beroende av äldre löv- eller blandbestånd med rikt insektliv.

Att vitryggen har en så relativt sett stark stam vid nedre Dalälven och särskilt vid Färnebofjärden beror på den rika förekomsten av översvåmningspåverkad lövdominerad strandskog i kombination med en omgivning av äldre barrskog av mer ursprunglig typ, vilken bl.a. kännetecknas av ett vida större inslag av grova lövträd än det man finner i moderna industriskogar.

Med all sannolikhet räcker det inte att enbart bevara strandskogarna för att trygga vitryggens fortbestånd. Erfarenheter från olika håll har visat att insektsfaunan i lövbestånden kan utarmas om man kalhugger skogen intill. Detta kan bero på bl.a. ändrade klimatiska förhållanden som leder till uttorning men också på att omgivningens inslag av större lövträd med rik insektsfauna minskar efter en större avverkning.

Enligt förslaget till naturvårdsplan för nedre Dalälven skall man söka bevara de lövrika strandskogarna samt i flera fall, främst i Tinäsoområdet, även större arealer av närliggande barr- och blandskogar. Förutsatt att älvsområdet försörns från ytterligare vattenregleringar som på sikt missgynnar lövträden vid stränderna, kommer skyddsåtgärderna - med vissa utvidgningar som SNV föreslår i sitt remissvar - sannolikt att räcka för att ge nedre Dalälvens vitrygg en möjlighet att fortleva. Om arten helt skulle försvinna i resten av landet är emellertid den långsiktiga överlevnaden av en sådan liten population i fara. Det är därför viktigt att man i de områden i landet i övrigt, där vitryggen fortfarande finns kvar, genomför olika åtgärder för att bevara och i vissa fall förbättra artens biotoper. Ett förslag till program för sådana åtgärder håller f.n. på att utarbetas inom ramen för vitryggprojektet och det är meningen att det skall överlämnas till alla berörda länsstyrelser under 1981.

Gustaf och Stickan

Nordmyrasjön - en pärla?

I slutet av 1950-talet exkurerade jag någon gång varje vår i de kända slaggleskogarna norr om Fänsjöarna i Harbotrakten. Upp i vänstra hörnet på det aktuella generalstabsbladet fanns ett område som såg väldigt spännande ut - en avanörd vik av Dalälven omgiven av ovanligt vidsträckta våtmarker. Även namnet - Nordmyrasjön - lät avlägset och fascinerande. Det skulle dock dröja ända till 1972 - året då vi började hyra Ljusbäckestugan - innan jag för första gången fick tillfälle att besöka sjön. Sedan dess har jag gjort många besök där, de flesta av kortvarig karaktär i samband med "hål-timmar" av olika slag.

Knappast vildmark

De illusioner av vildmark som kartbladet förmedlade eliminerades effektivt av verkligheten. I själva verket ligger flera äldre gårdar kring sjön och de vidsträckta våtmarkerna hävdades så sent som på 1940-talet. De hyste då ett stort antal gråa ängalador av vilka bara någon enstaka återstår idag. Sedan slåttorn upphört växer ängarna delvis igen med videbuskage. Därmed förändras också faunan. Av orre, storspov, grönbena och tofsvipa som tidigare var allmänna finns bara ett fåtal par kvar. Enkelbeckssiner, buskskvättor och ängpipelärkor är dock fortfarande vanliga och ängarna är en god jaktmark för rov-

fåglar. Vid ett minnesvärt tillfälle den 31 mars 1973 sågs inte färre än 6 blåhökar samtidigt. Våren 1979 gjorde ett par av denna art ett försök att häcka. Brunhök ses allt oftare, speciellt på eftersommarna, flera par hornugglor jagar under goda gnagarår och även jordugglor har noterats vid flera tillfällen.

Föroreningsproblemen

Själva sjön har under senare år tyvärr blivit alltmer förorenad. Orsaken är att avloppsverket i Tärnasjö inte klarar industriavloppet från Tärnasjö ånggarveri. I själva verket står detta reningprocessen så att reningen av det kommunala avloppsvattnet också blir sämre.

Avloppsfrågorna har behandlats i alla tänkbara instanser, inklusive regeringen. I april 1976 beslöt jordbruksminister Erlund att ånggarveriet skall åläggas att bygga en förreningningsanläggning, kostnadsberäknad till ca 4 milj. kronor. När denna anläggning tagits i drift, skall kommunen delta i ett pilotförsök att rena avloppsvattnet biologiskt. Resultatet av försöket måste senast 31 december 1983 redovisas för koncessionsnämnden, som då slutligt tar ställning till frågan om hur det kommunala avloppsvattnet skall renas. I juli 1980 har kommunen och garveriet gemensamt ansökt om ett års uppskov med att redovisa försökresultaten. Hittills har man inte ens kommit igång med projekteringen av förreningningsanläggningen. Varken garveriet eller kommunen anser

sig ha tillräckligt med pengar och har därför uppvakttat handelsministern om statsbidrag. Risken är stor att sjön helt kommer att företöras innan nödvändiga åtgärder har vidtagits.

Vattenfågelin

Det är sannolikt vattenföroreningarna som är skuld till att antalet häckande par skäggdoppingar och sothöns minskat sedan mitten av 1970-talet. Av båda arterna fanns tidigare uppemot 10 par, numera högst 3-4 par. Det knölsvanpar som tidigare häckade i sjön återfinns numera i allmänhet utanför utloppskanalens mynning i Andersboviken. Skrattnåskolonien storlek har varierat mycket år från år - från inget till 100-200 par - men det är osäkert om variationen beror på föroreningarna. Simänderna tycks hittills inte ha lidit av den dåliga vattenkvaliteten - tvärtom ligger de flesta av dem på de mest förorenade ställena, i tillloppskanalen och vid dennas mynning i sjön. Varje år häckar flera par gräsänder och krickor och för sistnämnda art är sjön också en mycket viktig ruggningsplats med regelbundet uppemot ett 100-tal individer fr.o.m. början av juni. Årta häckade 1961 och bläsand 1980, men båda arterna har setts så pass regelbundet under häckningstid att det är sannolikt att de häckat flera gånger. Samma gäller skedand och stjärtand. Andra presumtiva häckfåglar i sjön är brunand, vigg, kräpa, kanadagås och fiskmå. Alfågel, salskrake och grågås har setts tillfälligt.

Vadare och hackspettar

Från på eftersommaren när vattenståndet är lågt brukar några större dybankar blottas vid tillloppskanalens mynning. De utgör en frekventerad rastplats för vadare. Tofsvisa, brushane, grönbens och enkelbeckasin är vanligast, men även kärrsnäppa, gluttmåppa, svartmåppa, skogssnäppa, större och mindre strand-

pipare samt smalnäbbad svinmåppa har setts. En numera stadig eftersommargäst är hägern.

Runt sjön ligger flera lövrika dungar, flera av dem av den ocköta karaktär som kan tänkas vara attraktiv för vitryggig hackspett. Arten har också setts i området 1976 och 1977 och kan då ha häckat. Spillkråka, grüngöling, större och mindre hackspett häckar varje år. Andra karaktärsarter i dungarna är skogsduva, kattuggla, kaja och gulsångare.

Nattfågellokal av röv

Som man kan misstänka av biotopförhållandena är sjön en intressant nattfågellokal i början av juni. Rör- och sävsångare förekommer, om än i litet antal. Gräshoppsångarna har varit uppenbar ett dussintal samtidigt. Vissa år hörs näktergal (1980 inte färre än 5 olika ex.), vattenrall eller småfläckig sumphöna.

Natten mellan den 15 och 16 juni 1979 hördes en samling av ovanliga natttröster utan motstycke i sjöns kända historia. När jag och Björn Ahlben anlände vid 22-tiden avlyssnades först en hornugglekull vid Gudsönsjön. Vi körde sedan till Österbo och följde kyrkatigens spång ut över de norra ångarna. Alldeles nedanför Österbo visade en småfläckig sumphöna och på spångens räckes satt en jorduggla. Bortifrån Ulebo skärpte en kornkarr och när vi kom fram till denna upptäckte vi att både gräshopps- och flodsångare sjöng i när-

heten. Den misstänkta satt i en låg björktopp och sjöng fint i silhett mot natthimlen. Efter vår återkomst till Österbo tog vi bilen och förflyttade oss till utloppskanalens mynning i Andersboviken. Från en vassrugge ljud en trastsångares omisskännliga sång. Nattlysningen avslutades ned en ryckigt fint sjungande kärrsångare utanför Ljunsbäck. Att notera är att såväl denna art som trant- och flodsångare var nya för Flornebofjärden.....

Skyddsåtgärder

I det förslag till skydd av nedre Dalälvens naturvärden som SNV utarbetat tillsammans med SOF och MSB:s förslag följande för Nordmyrasjön:

- Förroingen av sjön måste stoppas och en försiktig restaurering eventuellt övervägas. Denna måste dock ha som mål att förbättra förutsättningarna för fågelfaunan.
- Nuvarande båtar kan tilläta vidare tillåtas ligga kvar, men ytterligare båtar och båtplatser avvisas.
- Vissa videbuskage på starrängarna röjas bort. Slätter bör övervägas.
- Lövbäständer kring sjön undantas från avverkning och andra skogliga åtgärder.
- Då sjön ligger nära samhället och bl.a. kan förväntas få betydelse som excursionsmål i samband med skolans biologundervisning bör ett fågeltorn uppföras vid den sydöstra ändan.

Sedan detta skrivs har ett fågeltorn faktiskt blivit byggt (av hembyggsföreningen), dessvärre dock nordost om sjön invid kyrkatigen på en plats där man inte ser någonting av sjöytan och där man har motljus i mest intressant späningsriktning under större delen av dagen.

I förslaget till naturvårdsplan för nedre Dalälven har Nordmyrasjön med omgivningarna getts klass II (regionalt intresse) och "lägre" anspråk nivå.

Skyddsinstrumentet föreslås bli NVO eller SRO med zonförändring i skede III, dvs långt bort i tiden.

I SNV:s remissvar hävdas att själva sjön samt de omgivande våtmarkerna och lövdungarna bör ges en högre anspråk nivå. För att naturvärdena skall behållas kan ju pågående markanvändning - recipient för avloppsvatten - knappast accepteras. Inte heller kan man tillåta dikning av våtmarkerna eller avverkning av dungarna. Enligt SNV:s uppfattning bör området bli NR eller NVO i skede I, dvs inom 2-3 år. När slutversionen av naturvårdsplanen blir klar under 1981 får vi se vilken hänsyn Länsstyrelsen tar till SNV:s åsikter i detta avseende.

Stig Holmstedt

En av höstens aktiviteter i Sala södra
kronopark, rensningen av slagugglestubbar.
Foto: Seppo Haavisto.